

Teplan, Dušan

Daniel v jame levovej : (k jednej epizóde z dejín slovenského nadrealizmu)

Slavica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 2, pp. 21-33

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2022-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77303>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20230122

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Daniel v jame levovej (K jednej epizóde z dejín slovenského nadrealizmu)

Dušan Teplan (Nitra)

Abstrakt

Slovenský nadrealizmus dnes zaraďujeme medzi osobitné prejavy európskeho surrealizmu v prvej polovici 20. storočia. K menej známym a doposiaľ aj málo prebádaným kapitolám jeho historického vývoja patrí pokus Mórica Mittelmannu Dedinského (1914–1989) a Michala Považana (1913–1952) uverejniť manifest s názvom Daniel v jame levovej. Tento manifest mal podľa dostupných informácií vyjsť v roku 1938, no pre rozličné dôvody sa to neudialo. Jeho iniciátori si naplánovali, že spolu s ďalšími príspevkami uverejnia aj predslov od predstaviteľa českého surrealizmu Vítězslava Nezvala (1900–1958). S cieľom priblížiť okolnosti, za akých sa uvedená dvojica usilovala zrealizovať svoj zámer, autor príspevku analyzuje viaceré relevantné pramene vrátane osobnej korešpondencie slovenských nadrealistov.

Klíúčové slová

slovenský nadrealizmus; manifest; Daniel v jame levovej; avantgarda; korešpondencia

Abstract

Daniel in the Lions' Den (On One Episode from the History of Slovak Surrealism)

Slovak surrealism is now generally classified as a special form of European surrealism in the first half of the 20th century. One of the less known and so far little explored chapters of its historical development is the attempt of Móric Mittelmann Dedinský (1914–1989) and Michal Považan (1913–1952) to publish a manifesto entitled Daniel in the Lions' Den. According to the available information, this manifesto was supposed to be published in 1938, but for various reasons it was not. Its initiators planned to publish a foreword by Vítězslav Nezval (1900–1958), a representative of Czech surrealism, along with other contributions. In order to present the circumstances under which the duo sought to realise their intention, the author of this paper analyses several relevant sources, including the personal correspondence of the Slovak surrealists.

Key words

Slovak surrealism; manifesto; Daniel in the Lions' Den; avant-garde; correspondence

„Konečne, keď sa ostro prizriem, vidím skoro neviditeľnú triesku ružového dreva, ktorá pretrhla pavučinu a visí obesená, combálajúc sa zboka nabok nad priehlbňou, ktorá je vzhľadom k nej jamou Danielovou.“

Rudolf Fabry, *Vodné hodiny hodiny piesočné* (1938)

V slovenskej literatúre sa začal surrealizmus udomácňovať v polovici tridsiatych rokov 20. storočia. Prvým signálom jeho nástupu bola debutová zbierka básní R. Fabryho *Uľaté ruky* z roku 1935.¹ Hneď v nasledujúcich rokoch viedol širší záujem o surrealizmus až k sformovaniu generačného hnutia, pre ktoré sa ujal označenie slovenský nadrealizmus.² O umeleckých ambíciách tohto hnutia veľa prezradilo už špeciálne trojčíslo časopisu Slovenské smery umelecké a kritické z leta 1938. Jeho zostavovateľmi boli mladí literárni teoretici M. Bakoš a K. Šimončíč, ktorí mali osobitný záujem na tom, aby sa kultúrna verejnosť na Slovensku oboznámila s novovznikajúcim zoskupením v čo najširších súvislostiach. Spolu s ukážkami z básnickej tvorby R. Fabryho, J. Lenka či V. Reisela uverejnili preklady z francúzskej avantgardnej poézie (G. Apollinaire, A. Breton, P. Eluard, T. Tzara), ako aj viaceré teoretické články z oblasti literárnej vedy, estetiky či filozofie (M. Bakoš, P. Bogatyrev, I. Hrušovský, J. Mukařovský, M. Novák, M. Považan a i.). Dnes je tento rozsiahly súbor príspevkov všeobecne považovaný za prvý kolektívny prejav umeleckej a vedeckej avantgardy na Slovensku.³

Menej známy je fakt, že slovenskí prívrženci surrealizmu (neskôr už nazývaní slovenskí nadrealisti) mali v pláne zrealizovať podobné vystúpenia ešte pred letom 1938. Azda najlepšie tieto snahy ilustruje ambícia M. M. Dedinského a M. Považana publikovať v mene nastupujúceho hnutia manifest. Už vo februári 1938 požiadali viacero periodík na Slovensku a v Česku, aby im pomohli chystaný počín spropagovať. Išlo o zväčša o denníky so širokou pôsobnosťou, čo zodpovedalo ich zámeru osloviť veľké publikum. Na Slovensku si vybrali napríklad Robotnícke noviny, ktoré boli tlačovým orgánom Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej. Po vzájomnej dohode uverejnili tieto noviny 22. 2. 1938 krátku správu s názvom *Manifest slovenského surrealizmu*. Z textu vyplýva, že plánovaný manifest mal byť koncipovaný ako zborník príspevkov rôzneho druhu: „*Mladí slovenskí literáti surrealisti vydajú manifest. V manifeste bude úvod od Vítězslava Nezvala a list od vodcu francúzskych surrealistov André Bretona. Ďalej tam bude štúdia M. Považana o situácii v slovenskej poézii a postavení slovenského básnika, rozhovor s N. Bakošom o slovenskom verši*

1 FABRY, Rudolf: *Uľaté ruky*. Bratislava: Aligátor, 1935.

2 Premenať slovenský surrealizmus na nadrealizmus sa zakladajúce osobnosti hnutia rozhodli začiatkom roka 1939. Prioritne chceli zdôrazniť jeho špecifický národný charakter a spojiť sa s domácou kultúrnou tradíciou.

3 Toto trojčíslo Slovenských smerov vyšlo aj separátne pod názvom *Áno a nie*, ale nie v lete 1938, ako sa to často v odbornej literatúre uvádza. Pre rozličné dôvody vyšiel tento separát až po druhej svetovej vojne, konkrétne v roku 1946. Bližšie informácie o tom možno nájsť v dobovej tlači, napríklad v denníkoch Pravda či Národná obroda. Porov. *Protifašistický zborník*. Národná obroda 2, 1946, č. 74, s. 4.

a básne od M. Dedinského, R. Fabryho a Vladimíra Reisela. Zborník vydá surrealistické nakladateľstvo Jožu Jíchu v Brne.“⁴

O deň neskôr sa správa o manifeste objavila aj v českej tlači, konkrétne v Lidových novinách, hoci celkový rozsah informácií bol menší. V brnianskom denníku chýbala napríklad zmienka o úmysle zostavovateľov zaradiť medzi ostatné príspevky list od zakladateľa francúzskeho surrealizmu A. Bretona. Okrem toho sa v správe nepísalo ani o štúdiu M. Považana či rozhovore s M. Bakošom: „V těchto dnech vyjde v Brně kniha veršů mladých slovenských básníků, kteří se hlásí k surrealismu. Bude obsahovat verše M. Dedinského, R. Fabryho a V. Reisela. Předmluvu napsal Vít. Nezval.“⁵

M. M. Dedinský a M. Považan sa usilovali chystaný manifest spropagovať aj v niekoľkých kultúrnych periodikách, ale len málokteré z nich im vyšli v ústrety. K výnimkám patril napríklad časopis Svojeť, ktorý vydával Zväz slovenského študentstva. Jeho redakcia publikovala správu o manifeste v marcovom čísle z roku 1938 pod názvom *Manifest surrealizmu na Slovensku*. Text vyšiel v tomto znení: „V najbližšom čase vyjde manifest slovenských surrealistov s úvodom V. Nezvala a listom A. Bretona. Michal Považan napíše v ňom o situácii slovenskej poézie a postavení slovenského básnika. Svoje verše v ňom uverejnia R. Fabry, M. Dedinský a Vl. Reisel.“⁶

S odstupom niekoľkých desaťročí zaznamenali pripravovaný manifest aj autori viacerých chronologických prehľadov či životopisných kalendárií. Stručne sa o veci zmienil napríklad M. Bakoš v závere svojej monografie *Avantgarda 38*, kde podľa časovej postupnosti predstavil kľúčové udalosti z histórie umeleckej i vedeckej avantgardy na Slovensku.⁷ Neskôr spomenul manifest aj Š. Drug v kalendáriu života a diela M. M. Dedinského, ktoré zostavil v roku 2001 pri príležitosti vydania jeho spomienkovej knihy *Na chrbte tigra*.⁸ Títo, ale aj viacerí ďalší autori sa zhodli na dvoch faktoch: prípravy manifestu prebiehali vo februári 1938 a jeho názov mal znieť *Daniel v jame levovej*. Zaujímavé je, že väčšina autorov označila za iniciátora pripravovaného vystúpenia jedine M. M. Dedinského. Iba niektorí (z menovaných to bol Š. Drug) uviedli aj M. Považana.

Zdrojov informácií, ktoré osvetľujú prípravy manifestu podrobnejšie, nie je veľa. Najčastejšie sa v tejto veci spomínajú memoárové texty M. M. Dedinského. Ich hlavný prínos spočíva v tom, že podávajú svedectvo priameho účastníka. Môžeme sa z nich napríklad dozvedieť, aké mali iniciátori manifestu pohnútky a čo si od jeho publikovania sľubovali. Slabou stránkou týchto textov je, že obsahujú pomerne veľké množstvo vecných chýb. Autor po rokoch nesprávne identifikoval časové údaje a s nemalými chybami tiež vykreslil niektoré širšie okolnosti. Príkladom toho môže byť aj nasledujúca poznámka z jeho spomienkového článku o počiatkoch literárnej avantgardy na Slovensku, ktorý publikoval roku 1963 na stránkach *Slovenských pohľadov*: „Celkom isté je, že prvý manifestačný krok sme urobili (v novembri 1934) s Michalom Považanom v Bratislave zoštylizovaním surrealistického

4 *Manifest slovenského surrealizmu*. Robotnícke noviny 35, 1938, č. 43, s. 3.

5 ih: *Verše mladých Slovákov*. Lidové noviny 46, 1938, č. 96, s. 7.

6 *Manifest surrealizmu na Slovensku*. Svojeť 13, 1938, č. 2, s. 23.

7 BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda 38*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1969, s. 246.

8 DRUG, Štefan: *Kalendárium*. In: DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Na chrbte tigra*. Bratislava: Marenčin PT, 2001, s. 231.

*manifestu Daniel v jame levovej, kde sme sa, pravda, konfúzne, zmätene a heslovite pokúsili o analýzu súčasného stavu slovenského kultúrneho života, slovenského umenia v situácii postupujúcej fašizácie, sociálneho i nacionálneho útlaku a kde sme sa na spôsob Nezvalovho Manifestu dali k dispozícii oblastnému agitpropu KSČ (s ktorým sme spolupracovali) a prihlásili sa k medzinárodnému surrealistickému hnutiu.*⁹

V porovnaní s inými zdrojmi informácií pôsobí prekvapujúco hneď úvodná zmienka o novembri 1934. Ak by išlo o pravdivý údaj, znamenalo by to, že vydanie manifestu bolo chystané rok predtým, než vyšla prvotina R. Fabryho *Utaté ruky*. Zároveň by platilo, že slovenskí prívrženci surrealizmu chceli svoj zámer uskutočniť krátko po vydaní manifestu českých surrealistov s názvom *Surrealismus v ČSR*. Bolo by to zhruba po trištvrte roku, keďže spomenutý manifest vyšiel v marci 1934. Tvrdenie M. M. Dedinského však presvedčivo spochybnil už literárny historik S. Šmatlák v štúdiu *Vznik a vývin nadrealizmu*, ktorú publikoval roku 1966 na stránkach časopisu Slovenská literatúra. Za málo pravdepodobnú považoval hlavne možnosť, že by sa na tvorbe manifestu mohol v roku 1934 podieľať M. Považan.¹⁰ Jeho účasť vylučoval aj preto, lebo ešte začiatkom roka 1935 sa v recenzii na český preklad známej knihy A. Bretona *Spojité nádoby*¹¹ vyjadril o surrealizme kriticky. Išlo predovšetkým o túto pasáž: „Ako predošlé manifesty surrealistov boli plné omylov, a to najmä v nedialektickom chápaní človeka a spoločnosti, tak je tomu aj teraz. Nemôžeme súhlasiť s Bretonom, že ‚človek a to, čo v ňom trvá bez hnutia uprostred víru‘ by bolo správnym dialekticko-materialistickým chápaním človeka a jeho postavenia v spoločnosti. Naopak, takéto nazeranie na človeka je najhrubším popieraním dialektiky prírodného a spoločenského diania.“¹² Podľa Šmatlákových zistení sa M. Považan otvorene prihlásil k surrealizmu až o pol roka neskôr v článku *Surrealistické publikácie v ČSR*,¹³ hoci hlbší a prenikavejší záujem o problematiku začal javiť ešte neskôr, zhruba od roku 1938, keď sa stal po M. Bakošovi a K. Šimončíčovi ďalším teoretikom nastupujúceho hnutia slovenských nadrealistov.¹⁴

Možno sa pýtať, ako to bolo v prípade M. M. Dedinského. Viaceré indicie naznačujú, že už záverom roka 1934 mal o surrealizme pomerne dobré znalosti. Ako príklad možno uviesť jeho článok *Vpád malomeštiakov do literatúry*, ktorý vtedy uverejnil na stránkach časopisu DAV. V jednej z pasáží tohto článku sa ohradil voči spôsobu, akým slovenský kato-

9 DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Poznámky k histórii, vzniku a vývinu slovenskej literárnej avantgardy*. Slovenské pohľady 79, 1963, č. 3, s. 34–35.

10 ŠMATLÁK, Stanislav: *Vznik a vývin nadrealizmu (1935–1945)*. Slovenská literatúra 13, 1966, č. 2, s. 125.

11 BRETON, André: *Spojité nádoby*. Praha: Spolek výtvarných umělců Mánes, 1934.

12 POVAŽAN, Michal: *André Breton: Spojité nádoby*. Slovenské smery umelecké a kritické 2, 1934/1935, č. 5, s. 200.

13 POVAŽAN, Michal: *Surrealistické publikácie v ČSR*. Svojeť 11, 1934/1935, č. 10, s. 214–217.

14 K stanovisku S. Šmatláka možno na doplnenie uviesť poznámky A. Marenčina z jeho článku o ideových postulátoch slovenského nadrealizmu, ktorý vyšiel roku 1989 pod názvom *Ťažký život a ľahká smrť slovenského nadrealizmu – alebo naopak: „Je príznačné, že Fabryho Utaté ruky vyšli v tom istom roku (1935) ako český preklad Bretonových Spojených nádob a že Považan, budúci teoretik nadrealizmu, si prvú knihu vôbec nevšimol a pri druhej sa pristavil iba kritickou glosou, v ktorej vyčítal surrealistom, že ‚nemajú ozajstný kontakt so skutočnosťou‘ a že Spojené nádoby, podobne ako ‚predošlé manifesty surrealizmu, sú plné omylov, a to najmä v nedialektickom chápaní človeka a spoločnosti.‘* MARENČIN, Albert: *Ťažký život a ľahká smrť slovenského nadrealizmu – alebo naopak*. Slovenské pohľady 105, 1989, č. 5, s. 45.

lícky básnik P. G. Hlbina v reakcii na manifest českých surrealistov zhodnotil vzťah medzi surrealizmom a kresťanskou vieroukou.¹⁵ Jeho myšlienku, že tieto dva ideové systémy nestoja v rozpore,¹⁶ označil M. M. Dedinský za neakceptovateľnú: „*Ešte markantnejší príklad takejto kritickéj prízemnej úrovne je recenzia o manifeste surrealistov v ČSR. P. G. Hlbina takto o ňom píše: ‚Nezval spísal ako obvykle hodne revolučný manifest namierený proti mešťanstvu a kresťanstvu... Ale surrealizmus je už taký: čím viac šialenstva a nelogičnosti, tým lepší... Surrealizmus sa vôbec nerozchádza s katolíctvom a kresťanstvom...‘ To už je ale trochu primného!*“¹⁷

M. M. Dedinský v závere roka 1934 surrealizmus zjavne poznal, no nič zatiaľ nenasvedčuje tomu, že by sa už vtedy programovo usiloval prispieť k jeho udomácneniu v slovenskom kultúrnom prostredí. Prvé aktivity v tomto smere začal preukázateľne vyvíjať až od jari 1935. Z jeho dochovanej korešpondencie napríklad vyplýva, že začiatkom apríla plánoval napísať rozsiahlejší článok o surrealizme pre Slovenské pohľady.¹⁸ Ešte výraznejšie sa vo veci začal angažovať na prelome rokov 1935 a 1936, keď aj napísal básnickú zbierku s názvom *Krivky*.¹⁹ Tá sa pre svoje celkové zameranie stala po Fabryho *Utátných rukách* ďalším výrazným signálom nastupujúcej avantgardy v slovenskej literatúre.

Na otázku, prečo i napriek tak zjavným rozporom v chronológii jednotlivých udalostí spomenul M. M. Dedinský práve november 1934, zrejme už dnes odpoveď nenájdem. Vylúčiť sa zrejme nedá ani možnosť, že nesprávny údaj uviedol celkom zámerne v snahe zvýrazniť svoju úlohu v začiatkoch slovenského nadrealizmu. Takejto interpretácii by zodpovedalo aj viacero jeho ďalších poznámok z citovaného článku, a to vrátane tých, ktoré sa týkajú jeho stretnutí s predstaviteľmi českého surrealizmu.²⁰ Ak dnes môžeme takmer s istotou niečo vylúčiť, tak azda iba možnosť, že v novembri 1934 pripravoval spolu s M. Považanom iné manifestačné vystúpenie, než to, ktoré chceli zrealizovať vo

15 pgh. [= HLBIINA, Pavol Gašparovič]: *Surrealizmus v ČSR*. Postup 1, 1934, č. 5–6, s. 23.

16 Túto myšlienku P. G. Hlbina podrobnejšie rozvinul v článku *Bretonov surrealizmus a kresťanstvo*, ktorý publikoval začiatkom roka 1935 v časopise Elán: „*Surrealizmus totiž spočíva na viere vo vyššiu realitu určitých foriem asociácií dosiaľ zanedbávaných, na viere v moc sna a slobodnú hru slova. Hľadá sa akási absolútna realita spoločná skutočnosti i snu, ktorú práve nazývame surrealityou. Teda, ako vidíme, v podstate nemôže byť ani reči o nejakom rozpore medzi surrealizmom, ako ho definuje Breton, a kresťanským svetonáhladom. Surrealizmus iba preto dostal trochu protináboženský náter, že väčšina surrealistov dosiaľ (ako aj u nás v Československu Nezval) s ním spojovala náladu protináboženskú.*“ HLBIINA, Pavol Gašparovič: *Bretonov surrealizmus a kresťanstvo*. Elán 5, 1934/1935, č. 5, s. 4.

17 Kritický postoj k Hlbínovým úvahám o surrealizme neskôr zaujali aj M. Bakoš, R. Fabry a K. Šimončíč. Porov. BAKOŠ, Nikolaj: *Ešte o teóriách abbé Bremonda*. Slovenské smery umelecké a kritické 3, 1935/1936, č. 10, s. 438–441; FABRY, Rudolf: *Surrealizmus a kresťanstvo?* Slovenské smery umelecké a kritické 2, 1934/1935, č. 7, s. 270–271; ŠIMONČIČ, Klement: *Henri Bremond a surrealisti*. Slovenské smery umelecké a kritické 3, 1935/1936, č. 5, s. 194–198.

18 S nápadom napísať pre Slovenské pohľady článok o surrealizme prišiel M. M. Dedinský. Vtedajšieho šéfredaktora časopisu A. Mráza informoval o svojom zámere v korešpondenčnom lístku z 31. 3. 1935. Mrázova odpoveď sa nezachovala, ale možno predpokladať, že s článkom súhlasil, pretože M. M. Dedinský mu už začiatkom apríla odpísal, že text do stanoveného termínu pošle (porov. LA SNK v Martine, sign. 52 H 5). Prečo nakoniec článok v Slovenských pohľadoch nevyšiel, to už dostupné pramene neprehrádzajú.

19 DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Krivky*. Bratislava: Aligátor, 1936.

20 DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Poznámky k histórii, vzniku a vývinu slovenskej literárnej avantgardy*. Slovenské pohľady 79, 1963, č. 3, s. 35.

februári 1938. Žiadny z dostupných prameňov pripravám dvoch odlišných manifestov nenasvedčuje.

Stojí ešte za pozornosť, že M. M. Dedinský v spomenutom článku uviedol aj dôvod, pre ktorý nakoniec manifest nevyšiel. Podľa jeho slov bol dokument krátko pred vydaním skonfiškovaný štátnymi orgánmi: „*Manifest mal vyjsť ako leták, bol však celý skonfiškovaný. Aj niektoré úryvky, ktoré sme chceli uverejniť v stránickej tlači, padli za obeť bratislavskej prokuratúre. A tak k zverejneniu manifestu nedošlo.*“²¹ Aj keď toto vysvetlenie pôsobí vcelku presvedčivo, nehovoriac o tom, že by mohlo ozrejmiť niektoré ďalšie skutočnosti, nemáme dnes k dispozícii žiadny relevantný prameň, ktorý by potvrdil, či zodpovedá pravde. O to viac je zaujímavejšie, že autor takmer identicky opísal danú udalosť aj vo svojej knihe spomienok *Na chrbte tigra*. Jeho vysvetlenie z tejto knihy sa od predošlého odlišuje len v detailoch: „*Mysleli sme ho ako leták a vo Frenciho tlačiarni sme už videli aj kefové odtlačky. No celý text polícia zabavila, sadzba sa musela rozmetať a rukopis sa stratil. Napriek urgenciám, hľadaniu a intervenciám sa nikdy nenašiel a nám obojmu sa vlastne neskoršie už ani veľmi hľadať nechcelo.*“²²

Ponechajme teraz bokom, že uvedené dva citáty prezentujú manifest ako leták, hoci v dobovej tlači sa písalo o zborníku. Skôr než sa pokúsime tento nesúlad vysvetliť, treba ešte uviesť, že v spomenutých memoároch M. M. Dedinský nijako nespresnil, kedy manifest vznikol. Namiesto toho uviedol niekoľko širších okolností, ktorými chcel vysvetliť, čo vôbec prípravy chystaného vystúpenia podmienilo: „*A keď potom Nezval vyrukoval vedno s Teigem so surrealistickým manifestom a Mišo sa dopočul, že surrealistickú zbierku chystá Rudo Fabry, naliehal na mňa, aby som i ja zostavil čo aj malú zbierku básní a aby sme takisto spísali manifest, ktorým by sme sa prihlásili rovnako ku komunistickej strane ako k ‚medzinárodnému surrealistickému hnutiu‘. Kola Bakoš však vtedy už vyjednával s Emilom Boleslavom Lukáčom o prepožičaní Slovenských smerov (uskutočnilo sa to až v roku 1938), a možno preto žiadal Považana, aby sme sa priokato nehlásili ku KSČ [...] Ale Mišo nepočúval – ostatne, bola to jeho myšlienka, a tak zorganizoval vydanie mojej zbierky a po nociach sme spísovali manifest s titulom Daniel v jame levovej.*“²³

Na začiatku tohto úryvku sa autor zmienil o manifeste českých surrealistov, čím opätovne navodil dojem, že s M. Považanom (v texte sa spomína ako Mišo) začali vlastný manifest chystať krátko po ňom. Prichádza však táto možnosť vôbec do úvahy, keď sa všetky ďalšie udalosti stali v iných rokoch? Zoberme si ako príklad R. Fabryho a jeho knižný debut *Uľaté ruky*, na ktorý M. M. Dedinský v texte narážal. Všetky dostupné zdroje prezrádzajú, že R. Fabry začal túto knihu pripravovať na vydanie až na jeseň 1935. Azda najlepšie svedectvo o tom podáva jeho vtedajšia korešpondencia s M. Bakošom, ktorý mu vtedy pomáhal s redakčnými prácami.²⁴ Aj jeho zásluhou nakoniec kniha vyšla ako prvý zväzok nadrealistickej edície Aligátor ešte v decembri toho roka.

21 Tamže.

22 DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Na chrbte tigra*. Bratislava: Marenčin PT, 2001, s. 122.

23 Tamže, s. 121.

24 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 A 20.

Alebo iný príklad. V texte sa M. M. Dedinský zmienil o tom, že na Považanov popud začal súbežne s manifestom pripravovať vlastnú knihu básní. Išlo už o spomenutú zbierku s názvom *Krivky*. Aj v tomto prípade sa však udialo všetko podstatné na jeseň 1935, pričom kniha nakoniec vyšla až začiatkom ďalšieho roka, a to ako druhý zväzok edície *Aligátor*. O tom, aký dôležitý význam mal pre vznik publikácie M. Považan, nepriamo vypovedá aj fakt, že mu ju M. M. Dedinský v úvode dedikoval.

Azda najlepšie však celý problém vystihuje pasáž, kde sa spomína dohoda medzi M. Bakošom a E. B. Lukáčom o prepožičaní Slovenských smerov nastupujúcemu hnutiu nadrealistov. Autor memoárov túto udalosť automaticky spojil so všetkými ostatnými, no znova nepostupoval z časového hľadiska správne, keďže ako jediná z nich sa stala začiatkom roka 1938. Dokazuje to aj Bakošov list z 8. 1. 1938, v ktorom sa E. B. Lukáčovi, hlavnému redaktorovi časopisu, prvýkrát zdôveril, aké majú s K. Šimončičom zámery: „*Šimončič a ja chceli by sme samostatne zredigovať niektoré z nasledujúcich čísiel Smerov. Má to svoj zmysel a my trváme na tom. Materiál máme už teraz zaistený. Ak sa redakčný kruh nevyssloví zásadne proti tomu, chceli by sme zredigovať napr. marcové číslo (event. dvojčíslo). Tento experiment by snáď mal úspech a mohol by vari byť užitočný.*“²⁵

Aj tento príklad potvrdzuje, že M. M. Dedinský vo svojich spomienkových textoch vykresľoval prípravy manifestu nepresne a neraz až zmätočne. Okrem toho, že obmieňal časové údaje, priradľoval k sebe udalosti, ktoré sa stali v rozličných obdobiach a nijako spolu nesúviseli. Všetky tieto nepresnosti hodnovernosť jeho spomienok oslabujú.

V mnohých ohľadoch predstavuje dôveryhodnejší zdroj informácií práve dobová korešpondencia. Z toho, čo je dnes prístupné v archívoch, majú pre poznanie danej problematiky kľúčový význam najmä listy, ktoré si vo februári a marci 1938 posielal M. Bakoš s ďalším zakladateľom slovenského nadrealizmu V. Reiselom. K silným stránkam týchto listov patrí, že prípravy manifestu približujú v širších súvislostiach. Okrem toho tiež svedčia o rozdielnych náhľadoch jednotlivých iniciátorov nadrealistického hnutia na jeho ideovo-estetické profilovanie. Pre úplnosť len dodajme, že podľa predstáv M. M. Dedinského a M. Považana mali byť M. Bakoš a V. Reisel priamo zastúpení v chystanom manifeste. Napríklad správa z *Robotníckych novín*, ktorú sme citovali na začiatku, prezrádza, že s prvým z menovaných chceli urobiť rozhovor o špecifikách slovenského verša, kým druhý mal mať v manifeste uverejnené ukážky zo svojej básnickej tvorby.

Je trochu prekvapivé, že takmer žiadne informácie o pripravovanom manifeste neobsahuje zachovaná korešpondencia M. M. Dedinského a M. Považana. Jedinú výnimku predstavuje korešpondenčný lístok, ktorý napísal 25. 2. 1938 M. M. Dedinský M. Bakošovi. Na tomto lístku sformuloval otázky pre uvedený rozhovor o špecifikách slovenského verša: „*1. Ako by si stručne charakterizoval vývoj veršovej techniky od J. Kráľa po najnovšiu poéziu (Novomeský)? 2. Aké závery vyplývali z týchto poznatkov pre ďalší vývoj a ďalšiu tvorbu slov. verša? 3. Ako by si charakterizoval tzv. surr. techniku veršovú, špeciálne slovenskú?*“²⁶

Podstatne viac informácií nachádzame vo vzájomnej korešpondencii M. Bakoša a V. Reisela. Prvýkrát spomenul chystaný počín V. Reisel v liste z 21. 2. 1938. Mladý

25 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 K 30.

26 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 C 29.

básnik sa chcel od M. Bakoša dozvedieť, aký má na celú vec názor. To je zrejme už z otázky, ktorú mu položil zhruba v polovici listu: „A čo súdite o tej brožúre, čo proponuje *Mittelmann a Považan*?“ Podstatne konkrétnejší bol však autor listu v závere: „Otvoril som ešte už zabalený list, chcem totiž Vám písať, že či viete o presnom pláne toho manifestu slovenských surrealistov. Možno, že ste mali formuláciu tohto prehlásenia – manifestu, a viete, o čo ide. Manifest bude podpísaný niektorými ľuďmi, zaiste tými, ktorí stoja za cieľom zmeny tvárnosti slovenskej poézie, jej oslobodenie (s predpokladom oslobodenia individua), slobodu a možnosť prejavu ako takého. Myslím, že ste i Vy i Šimončič tými, ktorí stoja za nami, a dúfam, že tiež podpíšete toto prehlásenie. No verím, že už o všetkom viete a nemusím toto písať. Čo sa mňa týka, ja viem len holý fakt, že totiž mám pred sebou manifest a mám ho podpísať, ale neviem, kto ešte má do toho do činenia mimo Považana, Dedinského a Fabryho. Manifest vraj vyjde okolo 4. marca, keď sa otvára výstava Štyrský a Toyen v Bratislave. Budem rád, keď mi pár riadkov o tom napíšete.“²⁷

Je zrejme, že V. Reisel nemal o chystanom manifeste žiadne relevantné informácie. To bol podľa všetkého aj dôvod, prečo oslovil M. Bakoša. Chcel od neho zistiť, či ide o správnu vec a či vôbec má od organizátorov prijať ponuku na uverejnenie svojich básní. Prečo sa však zaujímal práve o Bakošov názor? Možno predpokladať, že to malo dve príčiny. Ako prvá prichádza do úvahy Bakošova rola, ktorú plnil v začiatkoch slovenského nadrealizmu. Stačí pripomenúť len niekoľko základných faktov: podieľal sa na vzniku nadrealistickej edície *Aligátor*, redaktorskou prácou dopomohol R. Fabrymu vydať jeho básnický debut a ako prvý teoretik sa pokúsil detailne ozrejmiť dôvody postupného udomácnovania surrealizmu v slovenskej literatúre.²⁸ Celkom prirodzene teda mohol V. Reisel očakávať, že je M. Bakoš o plánovanom manifeste dobre informovaný.

Druhú príčinu treba hľadať asi v tom, že V. Reisel prechovával na konci tridsiatych rokov k M. Bakošovi veľkú dôveru. Značný vplyv na to mohol mať aj spôsob, ako sa zoznámili. Začalo to Bakošovým korešpondenčným lístkom zo 14. 10. 1937, ktorý V. Reiselovi adresoval s neskrývaným záujmom o jeho tvorbu. Aj keď sa mladý básnik dovtedy prezentoval len menším počtom básní v dobových periodikách, svojím umeleckým prejavom zaujal M. Bakoša natoľko, že ho chcel hneď zapojiť do formovania skupiny slovenských prívržencov surrealizmu. Už v tomto lístku mu súčasne navrhol, aby zo svojich surrealisticky ladených básní zostavil vlastnú zbierku. Podľa jeho mienky mal na to všetky predpoklady: „Vaša doterajšia básnická tvorba ma veľmi zaujala. V situácii, do ktorej sa dostala slovenská poézia zásluhou oficiálnych poetov; Vaša snaha posilniť hnutie slovenských surrealistov vlastnou spoluúčasťou je hodnotená medzi nimi ako opravdu cenná posila. Vaša tvorba je vskutku taká, že by s Vami mohli noví slov. básnici počítať. Obrátil som sa na Vás, majúc v úmysle dotázať sa Vás, prečo ste doteraz nevystúpili pred verejnosť účinnnejšie, myslím vydaním zbierky. Na starý vkus treba útočiť dôrazne a systematicky.“²⁹

Táto Bakošova privetivosť bola zrejme hlavným dôvodom, prečo ho V. Reisel začal vzápätí žiadať o rozličné rady. Pod jeho vplyvom zmenil aj svoj prvotný nápad zaradiť do knižného debutu básne s tradičnou (symbolistickou) poetikou. Týmito básňami chcel

27 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 D 24.

28 Porov. BAKOŠ, Nikolaj: *Surrealizmus na Slovensku a čo s tým?* Slovenské smery umelecké a kritické 3, 1935/1936, č. 6, s. 211–221.

29 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 L 10.

dokumentovať svoje tvorivé začiatky, no M. Bakoš ho presvedčil, aby to neurobil.³⁰ Veľkú časť z nich nakoniec uverejnil až o niekoľko desaťročí neskôr, konkrétne v knihe *Trpké plánky* z roku 1988.³¹ Do prvotiny *Vidím všetky dni a noci* zaradil na Bakošovu žiadosť už len surrealisticky ladené básne – kniha vyšla v apríli 1939 ako štvrtý zväzok edície Aligátor.³²

Vráťme sa však k Reiselovmu listu z 21. 2. 1938. Pozornosť si zaslúži aj pre zmienku o akomsi vyhlásení, ktoré malo byť v manifeste uverejnené spolu s ostatnými príspevkami. Aký bol obsah tohto vyhlásenia, to už autor listu neuviedol (a neurobil to ani v ďalších listoch), no je pravdepodobné, že išlo o zhrnutie programových téz alebo východísk, ktorými chceli M. M. Dedinský a M. Považan odôvodniť svoj chystaný počin. Zároveň možno predpokladať, že práve toto vyhlásenie mal na mysli M. M. Dedinský, keď písal vo svojich spomienkových textoch o akomsi letáku, ktorý ešte pred jeho distribúciou zhabali štátne orgány. Vystáva len otázka, prečo sa o tomto dokumente nezmienuje aj dobová tlač. Vzhľadom na fakt, že základné informácie o manifeste podali vybraným periodikám práve jeho iniciátori, je to prekvapivé.

V uvedenom liste ešte V. Reisel upresnil okolnosti vydania plánovaného manifestu. Podľa jeho svedectva mal vyjsť pri príležitosti otvorenia výstavy českej surrealistickej maliarky Toyen a maliara J. Štyrského v Bratislave. Táto výstava sa konala od 3. do 27. 3. 1938 v salóne Bratislavského umeleckého kabinetu pri Akademickom kníhkupectve F. Borového na Dunajskej ulici.

Na Reiselove poznámky reagoval M. Bakoš v liste z 27. februára. Jeho reakcia prezrádza, že o plánovanom manifeste taktiež nemal veľa informácií. Podľa vlastných slov o ňom vedel ešte menej ako V. Reisel: „Čo sa týka toho *Mittelmannovho manifestu*, musím sa priznať, že o ňom neviem ani toľko ako Vy. Nevidel som nič a počul som veľmi málo. Bol som písal *Mittelmannovi* a varoval som ho pred nepremyslenými krokmi. Sú s ním už rozličné skúsenosti. Celú vec robí nám akosi za chrbtom. Možno, že mu bude lichoť, ak mu budú na Slovensku hovoriť ‚Nezvalov epigón‘, ale neviem, ako sa Vy k tomu staviate. Myslím, že slovenskí avantgardní básnici sa môžu celkom ľahko zaobísť bez patronácie (*Nezvalova predmluva v manifeste*). Bol by to veľmi chybný krok z hľadiska literárnej stratégie. Sú i iné dôvody, aby sa *Mittelmannov podnik* posudzoval kriticky a s veľkými výhradami. V mene *Fabryho Vám odriekam jeho účasť v manifeste*. Neviem, ako sa zachováte Vy.“³³

Z tohto úryvku sa dozvedáme niekoľko dôležitých faktov. Predovšetkým sa ukazuje, že M. Bakoš považoval M. M. Dedinského za hlavného iniciátora manifestu. Ak aj mal o účasti M. Považana nejakú vedomosť (v liste z 21. 2. 1938 mu ho spomenul V. Reisel), pravdepodobne jej pripisoval len marginálny význam. Okrem toho je zrejmé, že si o chystanom manifeste s M. M. Dedinským už predtým písali. To potvrdzuje aj spomenutý korešpondenčný lístok s otázkami pre rozhovor o problematike slovenského verša.

30 Bakošov postoj ozrejmil V. Reisel vo svojich pamätiach: „*Bakoš s mojím návrhom nesúhlasil. Napísal mi, že tradičnú poéziu som už prekonal a po Fabryho Vodných hodinách hodinách piesočných* [druhá básnická zbierka R. Fabryho; vyšla v roku 1938 ako tretí zväzok edície Aligátor – pozn. autora] *mám vydať iba nadrealistickú poéziu z posledných rokov.*“ REISEL, Vladimír: *Vidím všetky dni*. Bratislava: Marenčin PT, 2017, s. 93.

31 REISEL, Vladimír: *Trpké plánky*. Bratislava: Smena, 1988.

32 REISEL, Vladimír: *Vidím všetky dni a noci*. Trnava: Urbánek a spol., 1939.

33 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 L 10.

Čo je však asi najdôležitejšie, M. Bakoš zaujímal k manifestu negatívne stanovisko. Zdá sa, že jednu z kľúčových úloh v tom zohrali jeho osobné výhrady voči M. M. Dedinskému. O nich sa viac dozvedáme z korešpondencie, ktorú vtedy viedol s priateľom J. Dubnickým. Obom pisateľom sa M. M. Dedinský javil ako nerozvážny a nezodpovedný.³⁴

Ale M. Bakoš mohol mať pre svoj odmietavý postoj k manifestu aj iné dôvody. Nemenej významný bol podľa všetkého fakt, že manifest vznikol nekontrolovane. To mohlo M. Bakošovi prekážať najmä preto, lebo už od roku 1935 kládol ako teoretik a organizátor nastupujúceho hnutia dôraz na systematickú prípravu jeho aktivít. Neraz túto skutočnosť prízvukoval aj v osobnej korešpondencii V. Reiselovi, ktorého zvlášť vystríhal pred spontánnymi, vopred nepripravenými rozhodnutiami. V tejto veci bral M. Bakoš ohľad hlavne na širší kultúrno-spoločenský kontext, v ktorom sa vtedy nadrealizmus formoval.

Ďalšou príčinou jeho negatívnej reakcie bol zjavne nápad publikovať v manifeste predslov od predstaviteľa českého surrealizmu V. Nezvala. V tomto prípade treba vziať do úvahy najmä spôsob, akým M. Bakoš vysvetľoval nástup surrealizmu v slovenskej literatúre. Z jeho hľadiska bol primárne podmienený vnútornými zákonitosťami slovenskej literatúry.³⁵ Aj preto sa mohol obávať, že Nezvalov predslov vyvolá iné dojmy.³⁶

Z ďalších listov, v ktorých si M. Bakoš a V. Reisel písali o manifeste, treba ešte upozorniť na Reiselov list z 1. 3. 1938. Ten sa oproti jeho listu z 21. 2. odlišuje v tom, že o plánovanom vystúpení podáva viacero konkrétnych detailov. Tento rozdiel spôsobil fakt, že medzi napísaním oboch listov sa V. Reisel osobne stretol s M. Považanom. K stretnutiu došlo na pražskom internáte, kde vtedy V. Reisel býval ako študent Karlovej univerzity: *„Asi pred týždňom prišiel k nám do koleje Mišo Považan a ubytoval sa tu dočasne, pokiaľ si nájde byt; dnes sa už odsťahoval k M. Chorváthovi. Ten mi priniesol so sebou veľký plán ‚manifestu slovenského surrealizmu‘, ktorý proponoval Mittelmann a on, pravdepodobne z vlastného rozhodnutia, alebo lepšie povedané, z vlastného rozmaru. Ale vec bola predo mnou, totiž proklamácia formulovaná Mittelmannom, naivná a patetická bez štipky zámernej práce, odbitá akosi ľavou rukou; ja som o nej napísal hneď Mitt., čo si o všetkom myslím, že síce, nie, že nesúhlasím s jej formuláciou, ale že by som to podpísal len za určitých okolností, keby totiž text zmenil a dal mu nejaký rukolapný charakter bez tých všetkých ‚kecov‘, ktorými v ňom disponoval. Ostatne,*

34 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 K 16, sign. 190 N 22.

35 Už po vydaní Fabryho debutu *Ulaté ruky* v roku 1935 M. Bakoš napísal: *„Ak si v konkrétnom prípade položíme otázku, či prelom, o ktorý sa pokúsil svojou tvorbou Rudolf Fabry, možno pokladať za konflikt s tradíciou, vynútený historicky, doterajším vývojom celkovej štruktúry slovenskej lyriky, treba mať na myslí situáciu, ako bola vyššie naznačená. [...] Vývojové smerovania môžu byť v konkrétnom okamihu determinované práve daným vzájomným pomerom štruktúr (viacerých literatúr). Fabryho riešenie smerom k surrealizmu je jednou z možností, ktoré samy o sebe sú nepredvídateľné. Už ten fakt, že sa v takom okamihu obrátil proti tradícii, svedčí o istej organičnosti, o tom, že predpoklady pre protitradíčné stanovisko boli dané vnútri (v materiále).“* BAKOŠ, Nikolaj: *Surrealizmus na Slovensku a čo s tým?* Slovenské smery umelecké a kritické 3, 1935/1936, č. 6, s. 220.

36 Niektorí literárni kritici slovenskému nadrealizmu vyčítali, že je len napodobeninou francúzskeho alebo českého surrealizmu. Títo kritici odmietali uznať, že by mal nadrealizmus nejakú spätosť s domácou literárnou tradíciou. Napríklad J. K. Šmálov v jednom článku z konca tridsiatych rokov o nadrealizme napísal: *„Nadrealizmus je kvet presadený k nám z cudzích končín. Naše duchovné klíma, veľmi vyrovnané a ustálené, rozhodne nežičí tomuto deštruktívnemu hnutiu. [...] nadrealizmus nielen že nemá práva odvolávať sa na našu literárnu tradíciu, ktorá je podstatne iná, ale nemá ani raison d’être, aby na Slovensku zakotvil.“* ŠMÁLOV, Jožo K.: *Má surrealizmus na Slovensku predpoklady?* Slovák 21, 1939, č. 99, s. 7.

možná, že si i čítal tento môj list. Mimo toho Považan už pracoval na svojej práci do manifestu, ktorá síce má v sebe čosi, ale nijako nesúvisela s tým, čo by sa mohlo nazvať manifestom, kam by bola patrila – to mu vytýkal i Nezval, keď sme boli s Považanom u neho, aby sme ho požiadali o ten úvod. Ja sám som okuňal so všetkým, lebo poznám trochu zmysľovanie Nezvalovo a jeho zbytočnú žiarlivosť na všetko, čo trochu zaváňa surrealizmom a čo by mohlo jeho autonómiu vo veciach surrealizmu u nás naštříbiť. Ostatne, jeho temer hysterické negovanie Považanovej práce to dosvedčovalo. [...] Nezval chcel napísať úvod len vtedy, keď bude mať všetky príspevky, ktoré si chcel všetky prečítať. Tak nás poslal domov, mňa i Považana, aby sme prišli za ‚čtrnáct dnu‘. Považanovu prácu ‚neuznal‘; vraj aby to prepracoval, že čo píše, sú už veci všetko známe atď. atď. Ja som hneď potom napísal Mittelmannovi o tom manifeste a zároveň Považan povedal, že sa prepracovaním tej štúdie nebude trápiť, že teda odstupuje.³⁷

Táto rozsiahla pasáž taktiež uvádza do pozornosti niekoľko dôležitých faktov. Z textu napríklad vyplýva, že vyhlásenie, o ktorom sa V. Reisel zmienil M. Bakošovi už predtým, napísal M. M. Dedinský. Ani tu sa nedozvedáme nič bližšie o jeho obsahu, zato je však zrejmé, že V. Reisel k nemu zaujal po dôkladnom oboznámení negatívny postoj. Považoval ho za naivné a patetické.

Citovaná pasáž potvrdzuje aj úmysel M. M. Dedinského a M. Považana uverejniť v manifeste predhovor od V. Nezvala. Ten sa podľa všetkého staval k veci odmietavo, ale z Reiselových slov vyplýva, že to bolo očakávané. Možno predpokladať, že neskôr už iniciátori manifestu českého básnika o spoluprácu nežiadali, lebo začiatkom marca 1938 vypukol medzi ním a ďalšími predstaviteľmi českého surrealizmu ostrý spor. Medzi jeho hlavnými príčinami boli ideologické, ako aj politické nezhody.³⁸ Po tomto spore sa V. Nezval rozhodol skupinu českých surrealistov rozpustiť, no ostatní členovia jeho rozhodnutie zamietli a naďalej pokračovali v činnosti. Podľa dostupných informácií sa väčšia časť slovenských prívržencov surrealizmu vrátane M. M. Dedinského a M. Považana postavila práve na ich stranu, odsúdiac Nezvalovo stanovisko ako protisurrealistické.³⁹

Pre úplnosť dodajme, že v Reiselovom liste z 1. 3. 1938 sa nachádza ešte jedna pasáž, ktorá je venovaná manifestu. Na tomto mieste označil autor celú vec za nezmyselnú: „*Nezmyselnosť vydania ‚manifestu‘ som stále zdôrazňoval Považanovi a ten to konečne uznal, že ide nám najprv o to, aby sme mali kde prejavovať svoje názory, prípadne nájsť miesto, kde by naše väčšie práce mohli byť publikované, ako aj neustále pracovať a prehlbovať cesty, na ktoré sme sa dali. Manifestačné blafáctvo nás nespasí a zbytočne mylí publikum i nás. To vieš, ako môže vzniknúť taká myšlienka: Mittelmann si zmyslí, že by bolo dobré niečo takéto vydať, hneď sa dá do zháňania a za týždeň by chcel mať všetko pohromade. Mittelmann potom písal, aby som ja*

37 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 D 24.

38 V. Nezval sa s ostatnými predstaviteľmi surrealizmu v Česku nezhodoval v názore na Sovietsky zväz a jeho kultúrno-politickú orientáciu. Zároveň mali rozdielne pohľady na tzv. moskovské procesy. Porov. PFAFF, Ivan: *Česká levice proti Moskvě 1936–1938*. Praha: Naše vojsko, 1993, s. 114.

39 Nadrealistický básnik Š. Žáry po rokoch opísal situáciu takto: „*Vítězslav Nezval bol medzi nadrealistami v Bratislave prítomný natrvalo a bytostne, lebo ani po rozpustení surrealistickej skupiny v Čechách v marci tridsiateho ôsmeho roku nezbavili sme ho čestného občianstva, hoci tí najortodoxnejší jeho krok odsudzovali a zazlievali mu ho.*“ ŽÁRY, Štefan: *Stovežatý básnik*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981, s. 37.

*napísal ten manifest a poslal i svoje básne. Teraz už dúfam mu Považan osvetlil situáciu a prestane blúzniť. Teda vec manifestu je za horami a tak je to dobre.*⁴⁰

M. Bakoš a V. Reisel si písali o manifeste ešte v niekoľkých listoch z apríla a mája 1938, ale tie už zásadný význam pre poznanie problematiky nemajú. Za zmienku stojí azda len Reiselov list zo 4. 5. 1938, v ktorom uviedol, že M. M. Dedinský a M. Považan sa svojho zámeru vydať manifest stále nevzdali.⁴¹ Toto tvrdenie však nijako nerozvinul, preto ani nevieme povedať, čo iniciátorov manifestu naďalej motivovalo a nakoľko sa ich pôvodné úmysly zmenili. Isté je len to, že ani neskôr svoj plán nedokázali zrealizovať.

Korešpondencia M. Bakoša a V. Reisela takisto nič nehovorí o zásahu štátnych orgánov, ktorý spomenul M. M. Dedinský vo svojich pamätiach. Bližšie informácie o tejto udalosti by mohli dať odpoveď na viacero dôležitých otázok, ale nateraz nevieme potvrdiť ani len fakt, či sa vec udiala. Dedinského slová zatiaľ nepotvrďuje žiadny dokument.

Ak by sa iniciátorom plánovaného manifestu podarilo ich zámer uskutočniť, ďalší vývoj, ako aj celková podoba slovenského nadrealizmu by boli zrejme iné. Pravdepodobne by mal trochu rozdielne ideovo-umelecké zameranie a asi inak by sa vyvíjali aj vzťahy medzi jeho predstaviteľmi. Je tiež možné, že by vzbudzoval odlišné reakcie a nadobudol iné postavenie v systéme domácej kultúry. To všetko sú však len dohady, ktoré asi nemá zmysel ďalej rozvíjať. Iniciatíva M. M. Dedinského a M. Považana dnes stojí za pozornosť hlavne ako príklad mimoriadnej činorodosti, ktorou sa nadrealistické hnutie vo svojich začiatkoch vyznačovalo. Na tomto príklade možno dobre ilustrovať aj okolnosti, za akých slovenský nadrealizmus vznikol. Až ďalší výskum môže ukázať, do akej miery vplývali takéto iniciatívy na celkový vývoj slovenskej umeleckej avantgardy.

Literatúra

BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda 38*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1969.

BAKOŠ, Nikolaj: *Ešte o teóriách abb Bremonda*. Slovenské smery umelecké a kritické 3, 1935/1936, č. 10, s. 438–441.

BAKOŠ, Nikolaj: *Surrealizmus na Slovensku a čo s tým?* Slovenské smery umelecké a kritické 3, 1935/1936, č. 6, s. 211–221.

BRETON, André: *Spojité nádoby*. Praha: Spolek výtvarných umělců Mánes, 1934.

DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Krivky*. Bratislava: Aligátor, 1936.

DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Na chrbte tigra*. Bratislava: Marenčin PT, 2001.

DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Poznámky k histórii, vzniku a vývinu slovenskej literárnej avantgardy*. Slovenské pohľady 79, 1963, č. 3, s. 26–40.

DRUG, Štefan: *Kalendárium*. In: DEDINSKÝ, Móric Mittelmann: *Na chrbte tigra*. Bratislava: Marenčin PT, 2001, s. 230–235.

FABRY, Rudolf: *Surrealizmus a kresťanstvo?* Slovenské smery umelecké a kritické 2, 1934/1935, č. 7, s. 270–271.

40 Uložené v LA SNK v Martine, sign. 190 D 24.

41 Tamže.

- FABRY, Rudolf: *Uťaté ruky*. Bratislava: Aligátor, 1935.
- FABRY, Rudolf: *Vodné hodiny hodiny piesočné*. Trnava: Urbánek a spol., 1938.
- HLBINA, Pavol Gašparovič: *Bretonov surrealizmus a kresťanstvo*. Elán 5, 1934/1935, č. 5, s. 4.
- ih: *Verše mladých Slovákov*. Lidové noviny 46, 1938, č. 96, s. 7.
- Manifest slovenského surrealizmu*. Robotnícke noviny 35, 1938, č. 43, s. 3.
- Manifest surrealizmu na Slovensku*. Svojeť 13, 1938, č. 2, s. 23.
- MARENČIN, Albert: *Ťažký život a ľahká smrť slovenského nadrealizmu – alebo naopak*. Slovenské pohľady 105, 1989, č. 5, s. 43–51.
- PAFF, Ivan: *Česká levice proti Moskvě 1936–1938*. Praha: Naše vojsko, 1993.
- pg. [= HLBINA, Pavol Gašparovič]: *Surrealizmus v ČSR*. Postup 1, 1934, č. 5–6, s. 23.
- POVAŽAN, Michal: *André Breton: Spojité nádoby*. Slovenské smery umelecké a kritické 2, 1934/1935, č. 5, s. 199–200.
- POVAŽAN, Michal: *Surrealistické publikácie v ČSR*. Svojeť 11, 1934/1935, č. 10, s. 214–217.
- Protifašistický zborník*. Národná obroda 2, 1946, č. 74, s. 4.
- REISEL, Vladimír: *Trpké plánky*. Bratislava: Smena, 1988.
- REISEL, Vladimír: *Vidím všetky dni a noci*. Trnava: Urbánek a spol., 1939.
- REISEL, Vladimír: *Vidím všetky dni*. Bratislava: Marenčin PT, 2017.
- ŠIMONČIČ, Klement: *Henri Bremond a surrealisti*. Slovenské smery umelecké a kritické 3, 1935/1936, č. 5, s. 194–198.
- ŠMÁLOV, Jožo K.: *Má surrealizmus na Slovensku predpoklady?* Slovák 21, 1939, č. 99, s. 7.
- ŠMATLÁK, Stanislav: *Vznik a vývin nadrealizmu (1935–1945)*. Slovenská literatúra 13, 1966, č. 1, s. 22–31; č. 2, s. 123–147.
- ŽÁRY, Štefan: *Stovežatý básnik*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981.

Archívne materiály

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin; osobný fond Bakoš Mikuláš; Mráz Andrej.

PhDr. Dušan Teplan, PhD.

Katedra slovanských filológií
 Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
 Štefánikova 67, 949 01 Nitra, Slovensko
 dteplan@ukf.sk



This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

